

IGNÁCZ KÁROLY

A KÖZTÉR MINT POLITIKAI CSATATÉR

Az utca szerepe a választási kampányokban Budapesten, 1920–1939*

A választásokról szóló szavaink, fogalmaink és jelzőink gyakran a háborúhoz kapcsolódnak. Már maga a kampány szavunk is *hadjáratot* jelent, és többek között választási *csatáról*, szavazótáborokról és plakátharcról beszélünk. A háborúhoz hasonlóan a választási kampány is „sűrített történelem”, amikor „az élet megszokott rendje felborul, s rövid időre más szabályok lépnek életbe”.¹ Ha a kampány egyfajta háborús hadjárat, akkor a köztér, az utca lesz az egyik hadszíntér, politikai csatatér. Ennek szerepét és jellegét fogom bemutatni a két világháború közötti fővárosi választások esetében, az alábbi fő kérdésekre koncentrálni. Milyen különleges szabályok vonatkoztak az akkori kampányra és annak utcai hadszínterére, hogyan és miért alakították, változtatták azokat? E keretek között – esetenként azokon túl – az egyes szereplők hogyan használták e teret a kampány és a választás idején, és ki, hogyan ellenőrizte, felügyelte az ő térhasználatukat?² E bemutatás során érinteni fogom az akkori választási kampányok általános kérdéseit is, de nem foglalkozom azoknak olyan részterületeivel, amelyek nem kötődnek az utca mint köztér világához.³

A téma tárgyalásához röviden utalnom kell három fontos, nagyobb ívű politikai-társadalmi folyamatra, amelyek meghatározták a vizsgált időszak választásait és így a kampányait is.

1. A tömegpolitika kialakulása és azon belül a választójog kiterjesztése 19–20. századi nemzetközi folyamat. Ebből Magyarország sokáig, lényegében 1918-ig kimaradt, ugyanakkor a parlamentközpontú elitista politika mellett, részben pont azzal szemben, a tömegek, elsősorban a szervezett munkások már az I. világháború előtti években, illetve a háború második felében beléptek a közéleti színtérre. A nagyobb városokban, így Budapesten is ez az utcai politizálás eszközeinek alkalmazását is jelentette.⁴ A háborús vereség után 1918

* A tanulmány a K124142 azonosítószámú OTKA pályázat támogatásával készült.

1 Z. KARVALICS 2016. 12. p. Lásd még CIEGER 2016a. 47. és 53–54. p.

2 Vö. GERHARD 2011. 138. p.

3 A kor országos választási kampányairól általában lásd IGNÁCZ 2016.

4 Lásd például az ún. „vérvörös csütörtököt”, azaz a 1912. május 23-i százezres munkástüntetést, majd 1917–1918-ban a május elsejei, illetve a választójogot és békét követelő demonstrációkat. IGNÁCZ 2017. 175–176, 180, 183, 203–205, 211, 218–219. p.

őszén deklarálták, majd 1920-ban alkalmazták is a (közel) általános és titkos választójogot. Ezt ugyan 1922-ben a Bethlen István-féle választójogi reformmal korlátozták, azaz visszalépés következett, de ezt figyelembe véve is, a Horthy-korban a tömeges választójog megmaradt, Budapesten titkos szavazással.

2. A politika professzionalizációja és azzal összefüggésben a választási kampány átalakulása szintén nemzetközi folyamat, amely Magyarországon is korábban, már a dualizmus idején megindult.⁵ A tömegpolitika kialakulása és a választójog kiterjesztése aztán magával hozta a kampány jogi szabályozásának pontosítását és bővítését is⁶ – a kérdés az volt, hogy ez pontosan hogyan, milyen felfogásban valósul meg.

3. Végül a harmadik folyamat az állami szerepvállalás, azon belül a szabályozó és az ellenőrző funkciók kiterjedése volt az I. világháború alatt. Ez együtt járt azzal, hogy a központi hatalom egyre több (helyi) társadalmi és politikai kérdésről egyre részletesebb képet kívánt és részben tudott is nyerni. Ezt Magyarországon erősítette az 1918–1919-es események – a jobboldal szempontjából – „sokkja” is, így a Horthy-kor nem demokratikus politikai rendszereiben a hatalom ellenőrző és korlátozó szerepe meghatározó volt az egész választási folyamatban.

„A régi Pest kortesvilágát már-már elfelejtettük” – a kampány és a választás napjának átalakulása

Az I. világháború utáni változások megértéséhez röviden érdemes kitérni az előzményekre, azaz a dualizmus korának kampányaira, mert azok a kortársak számára is fontos viszonyítási pontot jelentettek. Az 1920-as évek új típusú választási kampányát több újságcikk is a régihez hasonlította, azzal szemben mutatta be.

„A régi Pest kortesvilágát már-már elfelejtettük. Zászlóerdő, kalap-toll és kurjongatás – a múlté, a régi jó idők halványuló emléke, amikor még magyar képviselőt választott Arad, Temesvár, Szabadka, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Kolozsvár... Csonkamagyarország fővárosában a plakát és a röpcédula a választási finish fegyverei. Az egyik az ostor, a másik a sarkantyú és a sokféle szín kaleidoszkópja előtt, a buzogányfej-nagyságú betűkáosz hipnózisában ugyan-

⁵ CIEGER 2010, CIEGER 2016a, CIEGER 2016b.

⁶ Köztük olyan reformokkal is, amelyek már az 1910-es években hozott törvényekben megjelentek, de gyakorlati megvalósításukra csak a Horthy-korban került sor.

csak tiszta fejjel kell a szelíd választópolgárnak megállnia, hogy csakugyan – lóvá ne legyen.”⁷

A dualizmuskori választási kampányokról már több történészi feldolgozás is született, így például Cieger András összefoglaló írása, míg Gerhard Péter a választás topográfiáját bemutató tanulmánya kifejezetten Budapesttel foglalkozik.⁸ Ezek szerint a dualizmus kori, szűk választójogon alapuló választási kampányban a közterület alárendelt szerepet játszott Budapesten, ugyanakkor a képviselőjelöltek az utcai jelenléttel igyekeztek bizonyítani a tömegtámogatottságukat. Utóbbiakra elsősorban a kampány elején és legvégén került sor: a jelöléskor a választókerületet átszelő körmenetek, a választás napján pedig a különböző pártállású szavazóknak a szavazóhelyiséghez történő közös, sokszor ünnepélyes, zenés, „karneváli” vonulása szolgálta ezt a célt – ezekre utal az imént idézett újságcikk is. A választási gyűlések helyszínéül a kormánypárti jelöltek a jobban kontrollálható félnyilvános vagy magánterületeket választották, és inkább az ellenzéki jelöltek próbálták meg a nyilvános, utcai népgyűlésekkel, az ott megjelenő hangos tömeggel demonstrálni erejüket – utóbbi eseményeken természetesen a választójoggal nem rendelkezők is szép számmal részt vettek. Ezeken túlmenően a jelöltek más eszközökkel is igyekeztek megjelenni a közterületeken: a választók mozgósítását szolgálták a kampányrendezvényekre invitáló falragaszok, a rölapok és az elkötelezett választók által a házakra és egyéb helyre kiakasztott zászlók.

Hogyan változott ez meg 1919 után? A hatalom már a kezdetektől törekedett a választások karneváli jellegének megszüntetésére: az egyik 1919. évi választási kormányrendelet – „a szavazás tisztaságának és zavartalanságának biztosítása” címén – betiltotta a különböző választási zászlók használatát, kitűzését, illetve választási körmenetek tartását az egész kampányidőszakban.⁹ E teljes körű tiltás háttérében valószínűleg több ok állt. A választók létszámának jelentős kiterjedése nyomán, ami a fővárosban többszázezer főt jelentett, a köztereken nehezen kontrollálható tömegtől való félelem már önmagában is erős indok lehetett. Emellett még friss volt azoknak a már említett, 1917–1918-as tüntető felvonulásoknak az emléke, amelyek során a szociáldemokrata munkások a külvárosokból rendezett sorokban a központi városrészekbe vonultak, és ott tiltakoztak, ahogy az 1918–1919-es forradalmi események budapesti tömegeseményeié is. Ugyanakkor az ellenforradalom mögött álló tömegek szél-

7 dy.: A főváros választ. *Pesti Hirlap*, 1922. június 1.

8 CIEGER 2016a, GERHARD 2011.

9 5988/1919. M.E. sz. (november 17.) rendelet, 11–12. §. Ez a tiltás ezt követően a kor minden általános választási rendeletében, illetve törvényében szerepelt.

sőséges elemei szintén veszélyforrást jelentettek. Az 1919 utáni évek politikájában az erőszak komoly szerepet játszott, így a választási kampány amúgy is felfokozott légkörében az utcai tömegfelvonulások engedélyezése könnyen az erőszak további terjedését, a „sima” választási küzdelem helyett tényleges utcai harcokat is eredményezhetett volna.

A tiltással így a választás napján a szavazóhelyiséghez történő közös, ünnepélyes vonulás szokása is nagyrészt eltűnt, ami azonban valószínűleg enélkül is megtörtént volna Budapesten. Korábban ugyanis a kevés, de nagy területű választókerületekben csak egy-egy szavazóhelyiség volt, azaz például a Ferencvárosban lakó összes választónak egy helyre kellett mennie szavazni, és ehhez, illetve a nyílt szavazáshoz kapcsolódott az egyes jelöltek szavazóinak külön-külön történő felvonulása és a szavazóhely előtti felsorakozása.¹⁰ 1920-tól azonban a tömeges választójog miatt egy-egy választókerületben már sok szavazókört és szavazóhelyiséget hoztak létre, amelyektől a választók többsége már csak rövid sétatávolságra lakott. Azaz a választójog és a választástechnikai szabályok változása önmagában is átalakította, nagyrészt megszüntette volna a korábbi közös, ünnepélyes és egyben zajos vonulásokat. A főváros képe tehát jelentősen átalakult a szavazás napján, ahogy azt az 1922. évi parlamenti választás sajtóbeszámolóí is mutatják.

„A hajdani választási harcok idején így választás napján lármás, izgalmtól tüzes, zászlóktól színes, szavazókat hordozó fiakkerek robogásától, kortesbeszédektől szinte viharos képe volt Budapestnek. Rendőri, katonai patroklok cirkáltak, korcsmákban, kávéházakban hemzsegett az ideges népek sokasága s úton-útfélen összeverődött tömegek szenvedélyes összetűzése közben folyt az utolsó órák kapacitálása. Ma csendes Budapest. Mindennapi képe alig változott. Az emberek békességes polgári kötelességtudással végzik dolgaikat és egyúttal békességes polgári kötelességtudással gyakorolják legszebb alkotmányos jogukat: szavaznak. Budapest több mint háromszázezer választója mind könnyűszerrel megtalálja az idejét is, módját is, hogy leszavazzon...”¹¹

Az újságcikk szerzője a másik fontos tényezőre, a szavazás titkosságára és listás jellegére utal, ami nyugodtabb, csendesebb választási napokat eredményezett, mert korábban, amikor egyéni jelöltekre és nyíltan lehetett szavazni, folyamatosan követni lehetett, melyik jelölt hogyan áll, kinek kell még újabb szavazókat mozgósítania, és azt is figyelni lehetett, ki képes erre.

10 GERHARD 2011. 149–158. p.

11 Budapest választ. *Magyarország*, 1922. június 2.

1922-ben azonban a közös vonulásnak egy új formája mégis megjelent: a parlamenti választáson akkor először induló szociáldemokrata párt a korabeli újságcikk szerint a munkahelyi közösségekre építve szervezte meg támogatóinak szavazását. „Déltájban megelevenedtek az utcák. Tizenkét óra után sorra gördültek le az üzletek vasredőnyei és a külső perifériákon félegy óra tájban tömött csapatokban vonultak a szociáldemokraták az urnák elé. [...] A leállított üzemek munkásai nagyobb csoportokban vonulnak a választási helyiségek elé.”¹² A „hangosabb” külvárosokkal szemben az általában polgárinak tekintett Budáról viszont a következő tudósítást olvashatjuk:

„Tegnap délután Budán is valamennyi üzlet zárva volt, az emberek ünnepelő ruhába öltözötten jártak-keltek az utcákon. Mindez vasárnapias mezt kölcsönzött a választási napnak. A munkaszünetre való tekintettel sokan rándultak ki a budai hegyekbe és estére ellepték a kiskorcsmákat és vendéglőket, ahol hangosan méltatlankodtak azon, hogy még sört sem kapnak. Hiába igyekeztek egyesek bizonyítani, hogy már leszavaztak, ez sem használt, a vendéglősök könnyörtelenek maradtak. Ma reggelre azután hétköznapivá szürkült a vén Buda. A második választási nap alig zökkentett ki valakit rendes napi foglalkozásából, A polgárok legnagyobb része még a tegnap folyamán mindent meggondolva és mindent megfontolva, eleget tett választási kötelezettségeinek és nem halasztotta azt »ej ráérünk arra még« jelszóval a mai napra.”¹³

Az idézetben szereplő kocsmai méltatlankodás magyarázata az, hogy a korabeli vélekedés szerint a szavazókra veszélyt jelentett az alkohol „korrumpáló hatása”, amely a választás rendjének fenntartását is megnehezítette. Ezért a választást megelőző napon este hat órától a szavazás lezárásáig, azaz Budapesten a második választási nap végéig alkoholtilalmat rendeltek el a jogszabályok: tilos volt „szesz italnak árusítása, kiosztása vagy a közvetlen fogyasztás céljából egyéb módon való forgalomba hozatala”.¹⁴

Kampánygyűlések sorozata félnyilvános helyeken – erőszakkal kísérvé 1920–1922-ben

1919 után a pártok és jelöltek kampánya továbbra is elsősorban gyűlések sorozatára épült az egyes választókerületekben, amelynek hírei a tömegsajtón

12 Szabadelvű Nagy-Budapest választ. *Magyarország*, 1922. június 2.

13 Budapest óriási többsége ma délig leszavazott. *Magyarország*, 1922. június 3.

14 2200/1922. M. E. sz. (március 2.) rendelet, 59. §.

keresztül jutottak el a választók szélesebb köreihez. Ezeket a pártgyűléseket azonban alapvetően nem az utcán, hanem félnyilvános helyeken tartották: szállókban, vendéglőkben, kávéházakban, mozikban, színházakban, párt- és klubhelyiségekben, egyesületekben, munkásotthonokban, iskolákban stb.¹⁵ Az 1922-es választás intenzív kampányának véghajrájában, a május 14-ei vasárnapon például összesen 130 pártgyűlést tartottak a főváros három választókerületében a sajtótudósítások szerint.¹⁶ Ezeket a jogszabályok szerint elvileg szabadon lehetett tartani egy egyszerű engedélyezési eljárással: a rendezvényt előre be kellett jelenteni az illetékes hatóságnál (Budapesten a rendőrségnél), amely alapesetben nem tilthatta be, de a „közbiztonság érdekében” ügyelni kellett.¹⁷ A félnyilvános helyek preferálását ez is magyarázhatja, mert az 1920-as és 1922-es választások kampányaiban nagyobb közterületen tartott gyűlések nélkül is többször került sor erőszakos cselekményekre.

Az 1920. januári parlamenti választás kampányának elején, 1919. december 7-én vasárnap délelőtt tartott nagygyűlést az Országos Antiszemita Párt a Vigadóban. A gyűlés után a szélsőjobboldali tömeg egy része együtt maradt, tüntető felvonulást rendezett az utcákon, végül szétverte a *Népszava* VIII. kerületi, Conti utcai szerkesztőségét, majd aznap este egy kisebb csapat újra összegyűlt a városban, és *Az Est* című napilap kiadóhivatalát is feldúlta.¹⁸ Fél évvel később, a főváros törvényhatósági választásának kampányában liberális pártok gyűléseit zavarták meg, előbb a VIII. kerületi Omnia mozgószínházban, majd a lipótvárosi Kereskedelmi Csarnokban. Mindkét helyen a valószínűsíthetően szélsőjobboldali, botokkal felfegyverkezett fiatalok verekedést akartak provokálni, majd miután a karhatalom a gyűlések helyszínéről az utcára szorította őket, ott spontán tüntetést tartottak, Lipótvárosban még köveket is dobáltak.¹⁹

A fenti esetekben a félnyilvános helyeken tartott gyűlésekhez kapcsolódva szerepet kapott a közterület, az utca is, ahol erőszakos eseményekre került sor. A pártgyűléseken egyébként kötelező jelleggel jelen volt a rendőrhatalom képviselője, aki nemcsak a rendért felelt, de a gyűlésen elhangzottakat is kontrollálta, azaz ha megítélése szerint a szónokok törvénytörő dolgokat mondtak,

15 GERGELY 2010. 74. p.

16 A választási harc. *Budapesti Hírlap*, 1922. május 16.

17 2200/1922. M. E. sz. (március 2.) rendelet, 59. §. A gyakorlatban és főleg vidéken azonban a kormányfüggő hatóságok számos esetben lehetetlenítették el a nem kívánatos ellenzéki gyűléseket, többek között a közbiztonság érdekében hivatkozva.

18 Az eseményekről minden országos politikai lap december 9-i száma beszámolt fő hírként.

19 Viharos készülődés a fővárosi választásokra. *Új Nemzedék*, 1920. július 6; Hírek. Verekedés egy demokrata ülésen. *Az Est*, 1920. július 6; Vihar a paktum miatt a Lipótvárosban. *Nemzeti Újság*, 1920. július 9; Közápor, verekedés, karhatalom és rendőrség egy választógyűlésen. *Népszava*, 1920. július 10.

akkor figyelmeztethette őket, illetve akár a gyűlést is feloszlathatta. A rendőrség azonban az említett szélsőjobboldali erőszakos cselekmények esetében nem állt a helyzet magaslatán, azaz az előzetes készültség ellenére nem akadályozta meg az utcai felvonulásokat és rendbontásokat. A különböző szélsőjobboldali csoportok atrocitásai pedig végigkísérték az 1920–1922-es választási kampányokat. Ezek közül a legsúlyosabb az 1922. áprilisi 3-i eset volt, amikor egy liberális pártvacsorán bombamerényletet kíséreltek meg vezető politikusok, többek között Vázsonyi Vilmos és Rassay Károly ellen. Végül nekik nem esett bántódásuk, de a támadás így is több halálos áldozatot és számos sebesültet követelt.²⁰

Az erőszakkal kísért kampányok után a szavazás már rendben zajlott le, ahogy az a korábbi újságidézetekben is szerepelt. A dualizmus korszakához hasonlóan ugyanis a szavazás idején a Horthy-korban is kiemelt figyelem irányult a rend fenntartására. 1922-ben a választás két napjára teljes rendőri készenlétet rendeltek el az egész fővárosban úgy, hogy minden szavazóhelyiségben egy rendőrtisztviselő, egy detektív és két rendőr teljesített szolgálatot, míg a legénység többi része a laktanyákban állt készenlétben; rajtuk kívül tartalékként még csendőri és katonai egységek is rendelkezésre álltak.²¹ Ennek következményeképp a rendőröknek, katonáknak, csendőröknek nem is volt választójoguk a korban.

„csatatérre [vált] a pesti házak szürke fala...” – „amerikai méretű” kampány 1922-ben

A pártok és jelöltek a hagyományos gyűléseken túl új eszközökkel is kísérleteztek a kampányban Budapesten, köztük olyanokkal, amelyeknek színtere az utca volt. 1920-ban például meglepetést keltett a „szendvicsemlő” megjelenése, aki a magán viselt táblákon reklámozta egy jelölt nevét vagy egy választási gyűlés meghívóját.²² 1922-ben az új szereplőként igen aktív szociáldemokrata párt alkalmazott új módszert, a közterületre vetítést, amelyről a *Népszava* így számolt be:

„Ezeket a [szociáldemokrata] plakátokat láttuk este az agitációs ötlet szülte új formában. Próbát tettek elvtársaink az Erzsébet-körúton: sugárhéja kapta

20 Az esetről másnap minden politikai lap fő hírként számol be.

21 A rendőrség intézkedései a választásokra. *Pesti Hírlap*, 1922. június 1; Szabadelvű Nagy-Budapest választ. *Magyarország*, 1922. június 2.

22 GERGELY 2010. 73. p; Választási mozgalmak. *Nemzeti Újság*, 1920. január 21.

szárnyára és dobta a járókelők lábai elé. Hétfőn este már a város négy helyén áll be a vetítógép a szociáldemokrata agitáció szolgálatába. Az éles fénynyaláb hatalmas udvart világít magának a járdán és megjelenik az ismert, dacosan kiáltó jelszó: »Csak azért is szavazzatok szociáldemokratára!« A járókelők nekilendülten, magukba meredten róják az utcát. Elmegy az írás fölött egy, kettő, három... a negyedik megtorpan a fényre, tekintete leszögeződik és hangosan olvassa az írást: »Szociáldemokrata!« Pillanatig gondolkozik, majd föltekint az emelet felé, ahonnan a sugárkéve ömlik. [...] Sorjában következnek a többi, az utcákról ismert plakátok. Mindegyik megfog tíz-húsz embert. Csoportok támadnak, hangosan olvasók, megbeszélők. Egyik a kalapjával lenget fölfelé és éljent kiált. [...] »Amerikai módszer« – mondja egy másik. [...] Így megy ez a próba félórán át. [...] Hétfőtől kezdve, amíg a szavát mindenki a mérlegbe nem veti, ezrek és ezrek olvassák majd nappal a falakról, este a fénysugárról: »Szavazzatok szociáldemokratára!«²³

Egy héttel később a baloldali újság már arról számolt be, hogy a sikeres vetítéseiket a fővárosi hatóságok betiltották.²⁴ A szociáldemokraták még május elején nyújtottak be kérelmet a polgármester elnöklete alatt működő hivatalnoktanácshoz, hogy a kampányban négy házfalra utcai reklámképeket vetíthessenek, amelyet május 16-án úgy módosítottak, hogy házfal helyett a járdára vetítenének. A kérés elbírálása során a megkérdezett fővárosi Hirdető Vállalat 100 korona/helyszín napidíjért engedélyezte volna a vetítéseket, a tanács II. (út- és csatornaépítési) ügyosztály azonban „közforgalmi okok miatt” nem tartotta teljesíthetőnek a kérelmet, így azt végül június 16-án, két héttel a választás után elutasították.²⁵ A szociáldemokraták ettől függetlenül a kampány hajrájában még egyszer elővették a vetítógépet. 1922-ben az országos szavazás ugyanis hat napig tartott: május 28-án vasárnap indult „vidéken”, majd június 1–2-án zárult a fővárosban. Az első szavazási nap előzetes eredményeiről pedig – az akkori tömegkommunikációs lehetőségeknek megfelelően – a tömegeket

23 Hírek. „Szavazzatok szociáldemokratára!” *Népszava*, 1922. május 21.

24 Hírek. Választási csokor. *Népszava*, 1922. május 28.

25 A Hirdető Vállalat igazgatójának javaslata május 16-i, a II. ügyosztályé június 7-i keltezésű. BFL IV.1428 43. doboz. XIV. ügyosztály, 745/1922. ügy. Miután a vetítés engedélyköteles volt, ezért az első „próbálkozások” után a szociáldemokratákat valószínűleg figyelmeztették, hogy ne alkalmazzák ezt a kampányeszközt. A jobboldali *Nemzeti Újság* Új trükkök alcím alatt számolt be az egyik párt engedélykéréséről, hogy „a főváros négy legforgalmasabb helyén öt emelet magasságból a körutak aszfaltúttestére vetíthessék váltakozó színben csatariadójukat”, ami valószínűleg a szociáldemokratákról szólt. Ld. A főváros megállapította a nemzetgyűlési választás rendjét. *Nemzeti Újság*, 1922. május 28.

a közterületeken lehetett informálni. „Özönlik mindenfelől a nép a körutakra, ahol az újságok kiadóhivatalai kifüggesztik a szavazások új meg új eredményeit.” A szociáldemokrata pártközpont előtt is, „lent az utcán, a titkárság ablakai alatt százak várják az eredményeket. A vetítógép újra munkába áll. Jönnek sorra Békéscsaba, Soroksár, Gyoma, Orosháza, Kaposvár, Pomáz, Szarvas, Vác, Pilisvörösvár, Törökbálint hírei... Szeder Ferenc vezet 4560 szavazattal! – röptíti le a fénysugár, alulról szilaj örömmel harsan a taps.” Az engedély nélküli vetítésnek a kiérkező rendőrök vetettek véget, azonban a tömeget nem oszlatták fel, így a továbbiakban előszóval hirdették ki a pártközpontba érkező helyi jelentéseket.²⁶

Az utcai kampány fő eszközeivé azonban a politikai plakátok és a röplapok váltak a korszakban. Ezek a 20. század elejétől kezdve egyre komolyabb szerepet töltek be elsősorban az ellenzék politizálásában, de robbanásszerű elterjedésük a világháborús, majd az azt követő forradalmi és ellenforradalmi propagandához köthető. A modern választási kampányok beszámolóinak és értékeléseinek szinte kihagyhatatlan toposza a nagyarányú, túlzott és zűrzavaros utcai plakátharc. Ez megjelent már az 1920-as parlamenti választást követően a fél évvel későbbi fővárosi törvényhatósági választást szabályozó törvényben, illetve annak indoklásában. „A választási küzdelmek során, főleg az országgyűlési (nemzetgyűlési) választások alkalmával tapasztalt gyűlöletet szító túlzások, főképen az ú. n. »plakátharcok« az utóbbi időben már a végletekig elfajultak. Ezért szükségesnek tartottam, hogy ezeknek a megbotránkoztató túlkapásoknak véget vessünk”²⁷ – írta az előterjesztő miniszterelnök. Ennek megfelelően megtiltották, hogy a fővárosi kampány során a plakátok és röpcédulák a „tárgyilagos tudnivalókon” (jelöltek neve és pártállása, gyűlések helye és ideje) kívül bármilyen más szöveget vagy ábrát tartalmazzanak.²⁸ Az erős korlátozás azonban csak az 1920. júliusi fővárosi kampányra vonatkozott, az 1922-es parlamenti választást szabályozó rendeletekbe nem került bele. Így az 1922-es kampány, főleg annak „plakátharca” a korban messze kiemelkedő volt jellegében és méreteiben is.

A fővárosi Hirdető Vállalat 1922-ben naponta 50–80 ezer plakátot ragasztott ki a szűken vett kampány három hete alatt, azaz az adataik szerint több mint másfél millió plakát került ki az utcákra már négy nappal a szavazás napja előtt (azaz még pont az utolsó, leghevesebb időszak előtt).²⁹ Ráadásul úgy, hogy

26 Hírek. Választási csokor. *Népszava*, 1922. május 30.

27 *Nemzetgyűlés irományai 1920–1922. I. kötet*, 219. p.

28 1920. évi IX. tc. 12. §.

29 A főváros megállapította a nemzetgyűlési választás rendjét. *Nemzeti Újság*, 1922. május 28.

ebből hiányoztak a plakátolást önállóan, önkéntesekkel megszervező szociáldemokraták adatai, akik a kortárs megítélés szerint pont a legtöbb plakátot termelték. Összességében tehát 2 millió fölötti plakát kerülhetett ki a falakra Budapesten, a *Nemzet Újság* becslése szerint tízszer több, mint a két évvel korábbi parlamenti választáson. A jobboldali lap „szinte amerikai arányú” választási küzdelemként értékelte a fővárosi plakátharcot és az új eszközök alkalmazását, és úgy számolt, hogy a pártok által a plakátokra költött minimum 30 millió koronás összegből minden szavazóra 100 korona esik, „vagyis akkora összeg, amennyiből a régi jó időben [...] egy egész falu választási korcsmaköltsége is kitelt volna...”³⁰ A plakátok mellé társult még a röpcédulák tömege, főleg a szavazás napjain: „Ma egyébként – ultima ratio – a röpcédulák milliói árasztották el a várost. Postán, küldőnccel vitték szerteszét a városban, mezítlábas kis gyermekek osztogatták az utolsó figyelmeztetést.”³¹

Az 1922-es plakátháború jellegét és konfliktusait érzékletesen írta le a korabeli bulvárlap, *Az Est*:

„Holnap választ Pest. Mindenféle agitációnak ma van az utolsó napja s mivel az agitáció eszközei közül a naponta kiadott szájkosarak után csak a plakát maradt szabadon,³² izgalmas finishsel fejeződik ma be a plakátharc. Három héttel ezelőtt vált csatatérre a pesti házak szürke fala s azóta egyre fokozódó hévvel tombol, dúl, kavarg, viharzik a harc. Tiszavirág-életű hadsorok vonulnak fel éjszakák idején, tömött csapatok, melyek megsemmisülnek reggelre, vagy délre, vagy legkésőbb délutánra. Délutánonként hallgatólagos fegyverszünet van, ilyenkor a halottak eltakarítása következik. Ezt a házmesterek végzik súrolókefével, késsel, egy vödör vízzel és sok keserőséggel.

30 Uo. Nem utcai, de szintén új kampányeszköz lett a Telefon Hírmondóból is. A rádió előzményének tekinthető eszköz hallgatóinak politikai reklámot is leadtak, de a kampány végén, május 28-án a rendőrség már nem engedte megtartani Gratz Gusztáv és Apponyi Albert felolvasását az általános gyűléstilomra (!) hivatkozva. Apponyi szerint pedig „ez egész amerikai ízű dolog lenne és Magyarország technikai előrehaladását bizonyítaná”. Ld. A rendőrség betiltotta Apponyinak és Gratznak a Telefon Hírmondóban tervezett előadását. *Az Est*, 1922. május 30.

31 dy.: A főváros választ. *Pesti Hírlap*, 1922. június 1. Egy másik beszámoló szerint a gyerekek olyan röpcédulákat osztogattak a szavazóhelyiségek előtt, amelyen „illusztrálva kapja meg a szavazó, hogy melyik kockát jelölje meg”. Ennek szabályossága azonban kétséges volt, miután a szavazóhelyiségben és közvetlen környékén már nem lehetett kampányolni, agitálni. Volt, ahol ezt felnőttek rábeszéléssel követték el, de a rendőrök véget vetettek az ilyen agitálásnak. Ld. Szabadelvű Nagy-Budapest választ. *Magyarország*, 1922. június 2.

32 Utalás a május 22-től életbe lépett általános gyűléstilomra, amelyet a közrend fenntartásának céljával indokoltak. 77.279/1922. B. M. sz. körrendelet (május 13.). *Belügyi Közöny*, 27. (1922), 24. sz. 1109. p.

1. kép. *Ó, azok a plakátok*
Nemzeti Újság, 1922. május 28.

A plakátragasztók a harc megindulásakor nagyon el voltak keseredve, hogy e rengeteg munka miatt egész éjszaka dolgozniuk kell majd. Később a küzdelem érdekes tapasztalatokat hozott. Rájöttek arra, hogy a legszerencsétlenebb dolog kora hajnalban vagy éppen késő este kezdeni a ragasztást. Mert az ilyen plakátok sohasem érik meg a reggelt, addig kétszer, háromszor átragasztják őket. Így aztán egyre később fogtak munkába a plakátragasztók s végül nemes verseny fejlődött közöttük, hogy ki tud legkésőbb kelni. Mert egy napig az győz az izgalmas harcban.

Már senki sem tudja megmondani, ki kezdte a plakátharcot körülbelül három héttel ezelőtt. Nem tudják, melyik párt volt az első. Annyi bizonyos, hogy rövidesen 24 párt állott a küzdőtérre és megkezdődött a szörnyű »bellum ominum contra omnes«.³³

A plakátok kiragasztásának-leragasztásának problémája korábban a fővárosi közgyűlés jogügyi bizottságának ülésén is témává vált, mivel a testületben pártpolitikusok ültek, akik szóvá tették, hogy a fővárosi Hirdető Vállalat nem volt felkészülve a feladatra (a cég kezdetben negyven plakátragasztó munkással rendelkezett, miközben naponta 50 ezer vagy több plakátot kellett volna kiragasztani), illetve nem jól végezte a munkáját (bár miután a hivatalos fővárosi cég mellett magáncégek és személyek is plakátolhattak, ezt nem volt egyszerű megítélni).³⁴ A jobboldali politikusok mindenesetre abban egyetértettek, hogy a szociáldemokraták álltak nyeresre a harcban, miután az ő munkásaik jobban és lelkesebben végezték a feladatot, mint a fővárosi cég dolgozói. Végül arra jutottak, hogy a plakátok kiragasztását, illetve leragasztását, letépését fokozottabban kell ellenőrizni, és a rongálást erőteljesen szankcionálni. Sajnos a fővárosi rendőrfőkapitány 1922. évi napiparancsai nem maradtak fent, de más választási években voltak olyan utasítások, amelyek a rendőrközegeknek feladatául adták, hogy figyeljék a választási falragaszokat és a rongálókát, letépőket jelentsék fel, illetve állítsák elő.³⁵ Ám – egy Rejtő Jenő idézetet³⁶ alapul véve – nyilván nem lehetett minden plakát mellé rendőrt állítani, ezért 1922-ben a plakátolás rendjének fenntartása elég reménytelen vállalkozásnak tűnt, ahogy az az előző újságcikkből is kitűnik.

33 Hírek. Plakátfinish. *Az Est*, 1922. június 1.

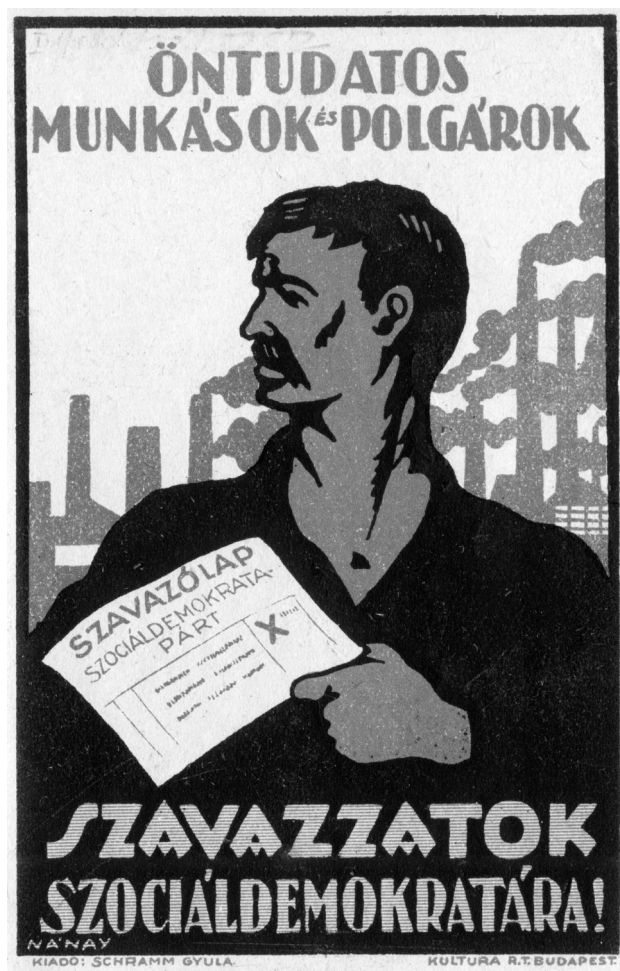
34 Jegyzőkönyv a bizottság május 17-ei üléséről, amelyen a Hirdető Vállalat 1921. évi zárszámadását vitatták meg. *Fővárosi Közlöny*, 33. (1922), 28. sz. 1450–1452. p.

35 BFL VI.1.c. 8. kötet, 1925. április 19. és 15. kötet, 1930. november 25.

36 „Nem lehet minden pofon mellé egy forgalmi rendőrt állítani.” Rejtő Jenő: *Piszkos Fred, a kapitány*. <http://mek.oszk.hu/01000/01064/01064.htm> – Utolsó letöltés: 2020. május 31.

Az újságok viszont beszámoltak a plakátolás körül kirobbant kisebb utcai verekedésekről is. A *Népszava* arról írt, hogy „a budapesti éjszakák legénykéi”, a „kurzusficsurak” többször megtámadták a plakátragasztóikat vagy letépték a szociáldemokrata plakátokat, de az épp arra járó munkások – a rendőrségre nem várva – jól megverték a fiatalokat. Egy hasonló esetről, amikor baloldali munkások jobboldali egyetemi hallgatókat vertek meg, *Az Újság* is tudósított.³⁷

2. kép. Rajzos szociáldemokrata plakát, 1922
PIL 881.III.2.1922.5232

37 Hírek. A kicsurak verekednek és rögvést – kikapnak. *Népszava*, 1922. május 31; Hírek. Minden botnak két vége van. *Az Újság*, 1922. május 24.

A sajtó részletesen foglalkozott a plakátharc jelenségével, hiszen nemcsak sok, de sokféle, a beszámolók szerint naponta 15-20 új fajta plakát került ki a házfalakra. Külön figyelmet kapott a képes választási plakát mint „újdonság”.³⁸

„[A] szociáldemokrata párt [...] vezet a nagy plakátküzdelemben. Tömör, kemény, szuggesztív felszólítások vannak ezeken a szocialista plakátokon. De van a szocialistáknak sok rajzos plakátjuk is.

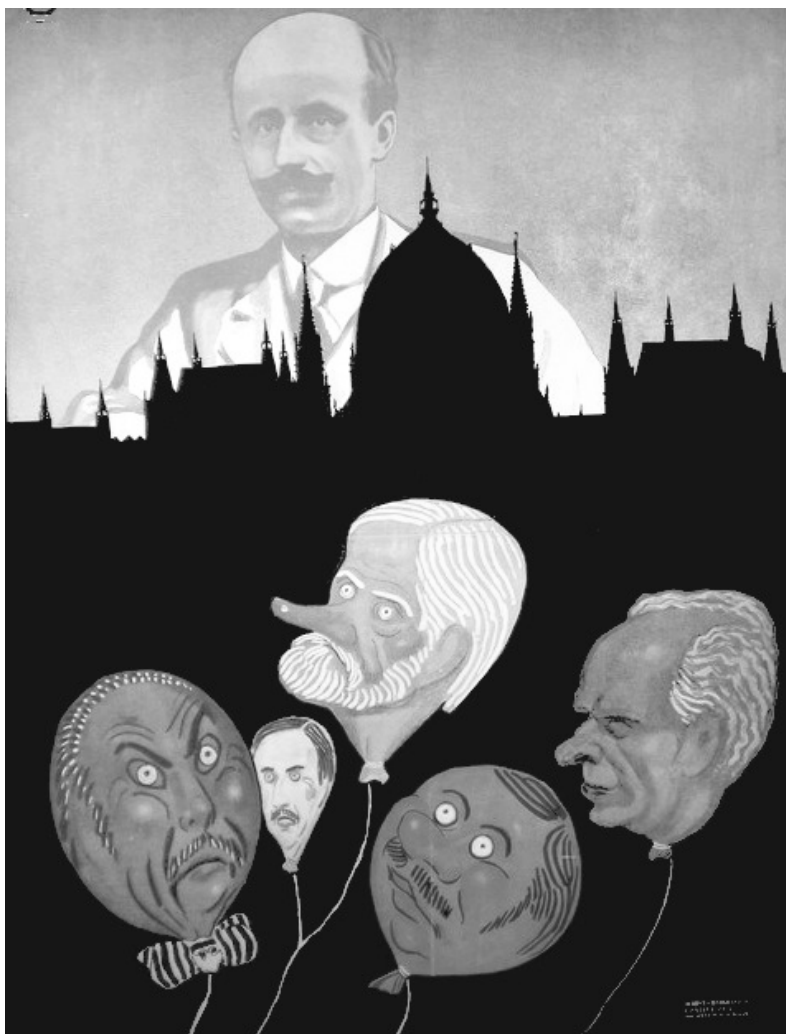
A rajzos plakát most vonult be először a választási agitációba. A gazdaságpolitikai párt kezdte és sok párt folytatta ezt a színes agitációt, több-kevesebb ötletességgel. Nagy feltűnést keltett nem egy ezek közül a színes plakátok közül. Az egyik előtt napokig töprengtek az emberek. A gazdaságpolitikai párt keze fogódzik bele a fuldokló Magyarország segélykérő karjába, csak épen azt nem lehet tudni, hogy húzza-e, vagy még jobban tolja befelé a vízbe.

3. kép. *A Gazdaságpolitikai Párt plakátja, 1922*
FSZEK BGY Plakát- és kisnyomtatványtár 2613. sz.

38 Természetesen a képes reklám- vagy propagandaplakát már korábban megjelent Magyarországon.

Még egy plakát foglalkoztatta a közönséget. Az egységes párt plakátja, melyen kéklő holdfény és hólyagok vannak. Itt Bethlen István kínálkozó homlokára majd minden plakáton írtak egy megjegyzést.”³⁹

4. kép. *Az Egységes Párt plakátja Bethlen Istvánnal és az ellenzéki pártvezérekkel, 1922*

FSZEK BGY Plakát- és kisnyomtatványtár 31.912. sz.

39 Hírek. Plakátfinish. *Az Est*, 1922. június 1. Az új kormánypárt, az Egységes Párt nem indult a fővárosban, azaz nem állított listákat, de a kiragasztott plakátok számát tekintve negyedik volt a pártok közül.

A különböző plakátok és egyéb falragaszok ugyan a közterület, az utca világhoz tartoztak, de többségükben magánházak falaira kerültek ki, miután a jogszabály tiltotta templomok, iskolák és középületek ilyen célú igénybevételét.⁴⁰ A háztulajdonosok hiába tiltakoztak a házaikat elborító plakátrengeteg, illetve a házmestereik munkájának igénybevétele ellen, hiszen a plakátok levakarására már a kampány alatt is sor került, nem csak a szavazás után. Különleges helyzet volt az engedély nélküli (vagy annak vélt) falragaszok eltávolítása, amiről például a szociáldemokraták számoltak be. „Pártunk egyik plakátját ugyanis hivatalos vakarással tisztelték meg. Rendőrök csöngették ki városszerte a házfelügyelőket és utasították őket a szóbanforgó plakátunk levakarására. Ahol a házfelügyelők nem siettek elintézni a kellemes megbízatást, ott újra figyelmeztették őket.”⁴¹

A korban ugyanis a választási plakátok, sőt még a röpcédulák is olyan sajtóterméknek minősültek, amelyek utcai terjesztéséhez előzetes hatósági engedélyre volt szükség.⁴² Azaz Budapesten az összes plakátot és röplapot a polgármesteri hivatalnak kellett jóváhagynia. A konkrét esetben ezt a szociáldemokrata plakátot ott nem engedélyezték, de fellebbezés után, a Belügyminisztériumban már hozzájárultak a kiragasztásához. Úgy tűnik, hogy ez utóbbi döntés csak lassan ért le a fővárosi rendőrséghez, ezért kezdték leszedetni a vitatott plakátot, bár egyébként a szociáldemokraták az előírások szerint feltűntették az engedélyező szervet és az engedély számát is. A tiltás egyébként összességében nem volt gyakori jelenség: a *Népszava* adatai szerint május 19-ig (amikor még szűk két hét volt a szavazásig) a városháza a 280 engedélyezésre benyújtott plakátból és röpiratból csak hetet utasított vissza, ezek közül öt volt a szociáldemokratáké.⁴³

Végül a szavazás lezárulása után rögtön sor került a plakátok eltávolítására, amit szintén megörökítettek az 1922-es választási hangulatot részletesen bemutató lapok.

„Mi egyszerűen a budapesti polgárok kedvenceire gondolunk, a derék és érdemes házmesterekre, akik e percben nem éppen lírai verseket dörmögve, vakarják – a plakátokat a pesti házak türelmes falairól. Az utolsó szavazók ta-

40 2200/1922. M. E. sz. (március 2.) rendelet, 92. §.

41 Hírek. Plakátvakarások és egyéb plakátesemények egy csokorban. *Népszava*, 1922. május 20. Az érintett plakát szövege: „Aki azt akarja, hogy olcsó legyen a kenyér és drága az emberélet, szavazzon szociáldemokratára!”

42 Vagyis az I. világháború előtt született sajtótörvény rendelkezései vonatkoztak rájuk: 1914. évi XIV. tc., különösen 5. és 11. §.

43 Ld. 41. lj.

lán még át se nyújtották a kék borítékot a választási elnöknek, mikor a házak koronázatlan urai hadiszerszámaikkal felvonultak, hogy a választási kampány számrétű emlékeit eltüntessék az épületekről. El-elgyönyörködtünk ebben a tisztító munkában; s meg kell vallani, a vakarás ugyanolyan általános és titkos alapon történt, mint maga a választás. Tudniillik a legfeszültebb figyelem és emberismeretünk aprólékos alkalmazásával sem lehetett megállapítani, melyik plakátot vakarja le »szívből« a házfelügyelő úr. Melyik az a plakát, amelyiket legszívesebben a falon hagyott volna. Ellenben minden levakart plakátcafatot azonos fajsúlyú s nem igen reprodukálható megjegyzéssel dobott a szappanos lébe, amellyel előzőleg nyakonöntötte a falon szereplő pártvezéreket. Nem volt itt kímélet a miniszterelnök zöld hólyagos plakátjának, se Budaváriék harci rikoltásának, nem kapott pardont a gazdaságpolitikai párt fali képeskönyve, sem a demokraták szordínós toborzója. A házfelügyelők nem akarták, hogy Budapest abban a tarka plakátruhájában köszöntse piros Pünkösöd ünnepét, amelybe a politika harckeverői öltöztették. A választás véget ért. Utolsó nyomait a házfalakon már vakarják a házmesterek.”⁴⁴

Meggátolni „az ízléstelen és esetleg káros hatású plakátháborút”

A kampány egészét érintő szigorításra és tekintélyelvű korlátozásra 1922 után, a bethleni konszolidáció idején került sor. A parlamenti választások esetében ez időbeli szűkítést jelentett, mert a hatalom és a kormánypárt célja a minél rövidebb kampányidőszak volt. 1920-ban és 1922-ben még előre kalkulálható volt a választások időpontja, így lényegében több hónapos kampányolásra volt lehetőség. Ehhez képest a későbbiekben mindig előrehozott országgyűlési választásokat tartottak, amikor a parlament idő előtti feloszlata után már három héttel sor került a szavazásra. Ráadásul ez az időszak még tovább rövidült a szavazást közvetlenül megelőző úgynevezett néma hét, azaz a kampánycsend miatt, amely idején már nem lehetett gyűlést tartani. Ezt 1922-ben, az akkori hosszú kampány végén egy már idézett kormányrendelet honosította meg,⁴⁵ majd a későbbiekben a kormányfüggő közigazgatás alkalmazta a gyakorlatban – akkor azonban már jogsértő módon. A közben elfogadott 1925. évi választási törvényben ugyanis az szerepelt, hogy a választások napjáig lehet gyűléseket tartani. Az 1935. évi parlamenti választásnál, egy konkrét panasz kapcsán aztán a Közigazgatási Bíróság is kimondta, hogy a „néma hétre” – vagy más, csak

44 Már vakarják. *Pesti Napló*, 1922. június 3. (Másnap volt pünkösöd vasárnap.)

45 Ld. 32. lj.

formális indokokra (például a nép izgatott hangulata, vagy hogy elég idő állt rendelkezésre mindenkinek a népgyűlés megtartására) – történő hivatkozással jogellenes megtagadni a gyűlések engedélyezését.⁴⁶ Az ítélet következménye azonban nem a szabadabb kampány lett, ellenkezőleg, a korábbi gyakorlatot legalizálták: az 1938. évi választási törvénybe már bekerült a néma hét intézménye, amikor mindenki számára tiltott volt a nyílt agitáció – ebbe akkor már nemcsak a gyűlések tartását, hanem a plakátolást is beleértették.⁴⁷

A Bethlen István vezette kormány magát az utcai plakátolást és röplapozást is szűk korlátok közé szorította 1922 után, ezzel visszatért a korábban már említett 1920-as fővárosi szabályozáshoz. „A választással kapcsolatos falragaszok (plakátok) és röpcédulák a legszükségesebb tárgyilagos tudnivalókon, – a pártgyűléseket hirdető falragaszok (plakátok) és röpcédulák a gyűlések helyén, idején, a szónokok, jelöltek személyének megjelölésén és pártállásán [–] kívül semmi más szöveget és semmi más ábrát nem tartalmazhatnak.” – szól az újabb, 1924. évi törvény a fővárosi törvényhatósági bizottság választásáról.⁴⁸ E pont kisebb módosítással („és semmiféle ábrát nem tartalmazhatnak”) átkerült a parlamenti választásokat szabályozó 1925. évi törvénybe, majd az 1930. évi új fővárosi, végül újrafogalmazva az 1938. évi új választási törvénybe, azaz 1925-től a kor összes fővárosi választási kampányában érvényes volt.⁴⁹ A szabályozás célja – legalábbis a 1925-ös törvény hivatalos indoklása szerint – az volt, hogy „meggátolja az ízléstelen és esetleg káros hatású plakátháborút”.⁵⁰ A döntés háttérében kimondatlanul, de valószínűleg ott volt az 1922-es választás – hatalmi és konzervatív szempontból – negatív tapasztalata, amikor a jobboldali közbeszéd szerint a kampány túlságosan szabad, rendetlen és kontrollálhatatlan volt, ami azt eredményezte, hogy szociáldemokraták nyerték meg a plakátháborút és annak hatására a fővárosi választást is. Ehhez fontos azt is megemlíteni, hogy a két világháború közötti időszak tudományos és közgondolkodását a nagy és közvetlen hatású média leegyszerűsítő képe jellemezte a világban és Magyarországon is. Eszerint például a köztéri plakátok üzenetei mintegy lövedékként, maradandó elváltozást okozva csapódnak a közönség tudatába, azaz a propaganda lényegében mindenható, míg a befogadó tömeg passzív és kritikátlan.⁵¹

46 RUSZOLY 1980. 472–473. p. Ld. még: Gondok – gondolatok. *Népszava*, 1935. november 6.

47 1938. évi XIX. tc. 70. §. (3).

48 1924. évi XXVI. tc. 12. §.

49 1925. évi XXVI. tc. 60. §. (6); 1930. évi XVIII. tc. 21. (1); 1938. évi XIX. tc. 72. §.

50 *Nemzetgyűlés irományai 1922–1927*. XIII. kötet. 338. p.

51 BAJOMI-LÁZÁR 2017. 65. p; SIPOS 2011. 55–57 p.

Az új szabályozást leginkább az ellenzéki szociáldemokraták kifogásolták. „A plakátháború az érvek, a hangulatok, a tömeglélek csatája a modern választási küzdelemben. Tekintsünk bárhova, szerte széles e világon, ahol a nép jogokkal fölruházott széles rétegei jogukat gyakorolni az urnák elé járulnak – az alkotmányos döntést megelőző küzdelem az újságokon és a gyűléseken kívül az utcák falain játszódik le. Csak természetes ezek után, hogy nálunk a plakátok küzdelmét megölték, a modern politikai életnek ezt a mozgékony eszközét a magyar választásokból kiirtották.”⁵² Az utcai kampányolásnak ezt a módját tehát éppen a választások kiírásától számított hivatalos kampányidőszakban tiltották be, amikor már csak hirdetmény típusú anyagokat lehetett közzétenni. A kampányidőszakon kívül azonban lehetőség maradt igazi politikai plakátok és rölapok kihelyezésére, terjesztésére – természetesen a sajtótörvénynek megfelelő hatósági engedélyezés után. Ebből következően a pártok akkor tudtak igazi választási plakátolást és rölapozást folytatni, ha idejekorán értesültek a készülő választásról, és így maradt idejük az utcai kampányra a választást elrendelő hivatalos belügyminiszteri rendelet közzététele előtt.

Az 1925. májusi és az 1930. decemberi fővárosi törvényhatósági választások megtartása és várható időpontja már hónapokkal korábban közismert volt, így mindkét alkalommal, ha nem is az 1922-eshez mérhető, de komolyabb „plakátharcra” is sor került: színes, rajzos és egymásnak felelgető falragaszokkal.⁵³ Egészen addig, amíg körülbelül egy hónappal a szavazás időpontja előtt el nem indult a hivatalos, azaz a már korlátozott kampány időszaka. A szabad plakátolásnak azonban gátat szabott a fővárosi polgármesteri hivatal mint engedélyező hatóság, ahol jobboldali politikusok vagy az általuk kinevezett személyek dolgoztak. Így ők bírálták el a fővárosi ellenzék plakátjait, amelyek gyakran a városházi jobboldali „kurzus” vezetőit és munkáját támadták. Az engedélyezés pártatlansága tehát megkérdőjelezhető volt, ahogy az ellenzék, főleg a szociáldemokraták meg is tették: egyenlőtlen feltételekről és plakátcenzúráról írtak.⁵⁴

Az 1926 és 1939 közötti négy országgyűlési, illetve az 1935-ös fővárosi törvényhatósági választás azonban mind előrehozott és bizonyos mértékig meglepetésszerű volt. Így a választások bizonyossá válása és hivatalos elren-

52 A plakátháború. *Népszava*, 1925. március 25.

53 1930-ban a fővárosi Hirdető Vállalat vezetője 400 ezerre becsülte a választások kiírásáig kiragasztott összes plakát számát. Lásd: Mától kezdve vége a plakátháborúnak. *Az Est*, 1930. november 28.

54 Ld. pl.: Párbaj a polgármesterrel. *Népszava*, 1925. március 19.; A választási jogrend. *Népszava*, 1925. április 12.; A városházi adminisztráció Wolffék és Kozmáék érdekében cenzúrahadjáratot indított... *Népszava*, 1930. október 8.

delése között csak pár nap maradt igazi plakátolásra és röplapozásra, amire a kormánypárt nyilvánvalóan mindig jobban fel volt készülve, mint az ellenzék.

Összességében az 1922 utáni furcsa kampányszabályok adnak magyarázatot a különböző gyűjteményekben⁵⁵ fennmaradt korabeli politikai plakátok és röplapok jellegzetességeire: a hiányosságukra, a vártnál kevesebb rajzos alkotásra és arra, hogy időben és választásonként egyenlőtlen az eloszlásuk (a fentiek miatt például sokkal több anyag van az 1920-as, mint az 1930-as évekből). Annak ellenére így van ez, hogy a pártok természetesen akkor sem tartották magukat teljesen az előírásokhoz, azaz a tiltott időszakban is terjeszteni próbálták az igazi plakátjaikat és röplapjaikat. A tanulmány végén ilyen esetekről lesz szó.

A határok átlépése – választási vétségek az utcai kampányban

1939. május 4-én este eleredt az eső Csepelen. Ez keresztülhúzta a szociáldemokraták tervét, hogy még aznap plakátokkal terítsék be a község házait és kerítéseit, miután az embereik nem tudták befejezni azok kiragasztását. A plakátokon a baloldali párt rövid kampányjelszavait lehetett (volna) olvasni, mint például: „Minden gyárkémény egy-egy oszlopa az ország szabadságának és függetlenségének. Ezért harcol a magyar iparért a Szociáldemokrata Párt”. Az eső miatt azonban több helyen másnapra maradt a plakátolás befejezése. Ez azért jelentett problémát, mert május 5-én reggel megjelent a hivatalos lapban a belügyminiszter rendelete a választás kiírásáról, azaz elkezdődött a hivatalos kampányidőszak. A fenti szociáldemokrata plakátok kiragasztása ezzel már illegálissá vált, mert nem feleltek meg a törvény előírásának. A plakátragasztókat pedig elkapták és választási vétség miatt elítélték, még ha csak felfüggesztett pénzbüntetésre is.⁵⁶

A plakátolás és röplapozás szabályainak konkrét megsértéséről ilyen büntetőügyekből lehet információt szerezni. A pártok kölcsönösen vádolták egymást a szabályok megszegésével, illetve az ellenzékiek gyakran kritizálták a hatóságokat, amiért elnézik a kormánypárt törvénybe ütköző plakátjait és röplapjait, de a sajtóviták alapján utólag nehéz eldönteni, hogy mennyi volt belőlük igaz,

55 Például az Országos Széchényi Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye és a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár anyagai.

56 MNL PML XV.21.a 1939/6689. büntetőügy. Hasonló eset (eső miatt félbemaradt, majd másnap már illegálisan folytatott plakátolás) történt Kispesten is, ld. uo. 1939/7530. büntetőügy. – Csepel község és Kispest város akkor még nem tartozott Budapesthez. A teljes plakátszövegek: A szociáldemokrata párt választási plakátjai a főváros uccáin. *Népszava*, 1939. május 5.

melyik oldal milyen mértékben (nem) tartotta be az előírásokat. A választási büntetőügyek kellően konkrétak és részletesen dokumentáltak, azonban kutatásuk nehézségekbe ütközik. Az általam talált ilyen fővárosi ügyek túlnyomó többsége 1939-ben történt és a szociáldemokrata anyagok terjesztői ellen irányult, azaz egyértelműen nem reprezentatív.⁵⁷ Ugyanakkor néhány speciális jellemző ezek alapján is megállapítható.⁵⁸

Az elkapott elkövetők általában büntetlen előéletű, fiatal, 20 év körüli vagy egyes esetekben fiatalokorú személyek voltak, akik életkoruk miatt nem rendelkeztek választójoggal. Egy kivétellel nem derült ki, hogy pontosan kitől kapták a rölapokat, mert vallomásaik szerint bár a szociáldemokrata párhelyiségekből szerezték azokat, de vagy maguk vitték el egy asztalról, vagy számukra ismeretlen, esetleg csak gúnynéven ismert személytől kapták.⁵⁹ Az elkövetési mód változatos volt: a rölapokat egyedül és csoportosan is terjesztették, szétszórták (HÉV-ről, kerékpárról vagy csak az utcán, a tömegbe) és házfalakra, kirakatokra is ragasztották. Többször előfordult, hogy a rölapozók kisebb-nagyobb csoportban indultak este a párhelyiségből, de erre valószínűleg a rendőrök is fel voltak készülve, mert még a párhelyiség közelében közbeavatkoztak, igaz, rendre csak pár elkövetőt tudtak elfogni, a többiek elfutottak. A terjesztett rölapok nagy része hivatalos pártanyag volt, azaz szerepelt rajta a felelős kiadó és a nyomda is, így a vád a május 4. utáni, vagyis már tiltott időben történt terjesztés volt. Emellett egyes ügyekben a nyomozás során kiderült, hogy az adott röpcédulákra korábban nem kértek engedélyt, és egy részük tartalmi szempontból is kifogásolható volt.⁶⁰ Két esetben azonban eleve szabálytalan, azaz kiadó és nyomda jelzése nélküli rajzos röpiratot is lefoglalt a rendőrség: az egyiken egy nyilaskeresztes bokor előtt álló számár volt látható

57 Maguk a bírósági iratok a BFL-ben csak lajstromszám és név alapján kutathatók. Egy részük internetes adatbázisban kereshető ügyleírás, azaz tárgyszó alapján, de ezek főleg olyan anyagok, amelyeket külön válogattak ki a Magyar Munkásmozgalmi Intézet, majd jogutódja, a Párttörténeti Intézet Archivuma részére. Ez magyarázhatja az 1939-es és szociáldemokrata ügyek dominanciáját. Utóbbiak lajstromszáma alapján megpróbáltam más választási büntetőügyeket keresni a dobozos iratanyagban (BFL VII.5.c 3000–3005. kisdoboz, 1939. évi 5986–6444. lajstromszám), sikertelenül.

58 BFL VII.5.c 1939. évi ügyek lajstromszámai: 6085, 6107, 6241, 6242, 6340, 6345, 7363, 8510, 27 981.

59 Az időben legkorábbi, május 5-én elkövetett vétségnél az elkövetők még megnevezték a párt helyi ifjúsági titkárát, aki a terjesztést kérte tőlük. Hiába tagadt, őt is elítélték (6085. ügy).

60 A Budapesti Királyi Ügyészség sajtóosztálya eljárást indított például az alábbi szöveg miatt: „Nem zsidótörvény kell nekünk, hanem munka és kenyér!” (6085. ügy).

5. kép. *Ez nekem való!* Illegális röplap, 1939. május
PIL 881.III.2.1939.3537

(ld. 5. kép), a másik egy vöröskalapácsos embert ábrázolt, „Harc a fasizmus ellen a szocializmusért!” jelszóval.⁶¹

Összességében tehát úgy tűnik, hogy az esetek többségében tudatos jogsértés történt, annak ellenére, hogy az elkövetők közül többen pont azzal védekeztek, hogy nem ismerték a tiltó szabályt. Volt, aki ezt azzal egészítette ki, hogy látott szélsőjobboldali aktivistákat is röplapot szórni, ezért gondolta, hogy szabad. Mások vagy beismerték a tetteiket, vagy arról próbálták meggyőzni – egy kivétellel sikertelenül – a bíróságot, hogy bár ott voltak a helyszínen, de ők maguk nem vettek részt a röplapozásban. Ettől függetlenül az ítéletek minden esetben hasonlóak voltak, a vádlottakat 20-50 pengő pénzbüntetésre ítélték. Két ügyben az egyértelmű megítélés ellenére mégis megszüntették az eljárást, miután a tárgyalás, illetve fellebbezés elhúzódott, és az 1940. február 28-án kihirdetett kormányzói amnesztia az ilyen politikai bűncselekményekre is vonatkozott.⁶²

A hiányos forrásokból nem tudhatjuk, hogy 1939-ben a plakátolás és röplapozás szigorú szabályainak megszegése, illetve az ilyen ügyek felderítése milyen arányú volt a korábbi választásokhoz képest. Az akkori, különleges helyzet azonban magyarázatul szolgálhat ahhoz, hogy a szociáldemokraták miért döntöttek a tiltott utcai kampányolás mellett. Az előrehozott választások gyors kiírása ugyanis felkészületlenül érte őket, legalábbis erre utal, hogy csak május 3-án, a „szabad időszak” utolsó előtti napján jelent meg a *Népszavában* felhívás, hogy a fővárosi és környéki pártszervezetek sürgősen jelenjenek meg a titkárságon a röplapokért, és csak a május 5-i szám adott hírt arról, hogy kikerültek az első (és egyben utolsó) jelszavas szociáldemokrata plakátok a fővárosban. A bűnügyek nyomozati anyagából az is kiderül, hogy jelentős számú kinyomtatott választási anyagot nem sikerült időben kiragasztaniuk. A főváros ugyanakkor tele volt az előre felkészült kormánypárt (MÉP) plakátjaival, aminek a szociáldemokraták szerint az eltérő anyagi lehetőségek mellett az egyenlőtlen feltételek is hozzájárultak. „Más pártokat a hatósági hirdetővállalat előre figyelmeztet, hogy a házfalakra nem szabad ragasztani – a választások kiírása előtt. Ez a hirdetési szabályrendeletbe ütközik. De ha kiírták a választásokat, akkor meg már nem szabad plakátokat kiadni és ragasztatni! Hogy lehet mégis, hogy a MÉP plakátjaival tele van az ország?”⁶³ Később a *Népszava* pedig arról számolt be, hogy a kormánypárt, de a szélsőjobboldali pártok is a tilalmat megszegve szabálytalan plakátokat és röplapokat terjesztenek.

61 6085. és 6107. ügy. Utóbbi röplap kézirattal készült, amelyet a nyomozás során megtaláltak a ferencvárosi ifjús munkás párhelyiségben.

62 6242. és 6345. ügy.

63 Hatalmi elfogultság. *Népszava*, 1939. május 4.

6. kép. Plakátvakarás.
Pesti Napló, 1939. május 23.

Az 1939-es falragaszok, legyenek szabályosak vagy nem, csak rövid ideig voltak láthatók a budapesti utcán. A korszak utolsó parlamenti választásán ugyanis a május 21-én kezdődő néma hét a plakátokra is vonatkozott, amikor nemcsak az újak kiragasztása volt tilos, de a régieket is eltávolították, azaz a házak levetették „azt a színes-tarka alkalmi papíróltözetet, amelyet a választási harc alkalmából öltöttek magukra”.⁶⁴ Ennek mikéntjét így örökítette meg a *Népszava*: „egész [a választás előtti] vasárnapig buzgón ragasztottak. Vasárnap éjszaka azután megjelentek a házfelügyelők, segédházfelügyelők és egyéb vakarási segédosztatok, vízzel, kefével, késsel, seprűvel fölszerelve és elkezdtek kaparni. Amit a ragasztók egy hét alatt fölragasztottak, azt ők egyetlen éjszaka lekaparták, még káromkodtak is hozzá.”⁶⁵

Összegzés

Az I. világháború után a választási rendszer teljesen átalakult Budapesten: a dualizmus kori szűk körű választójog tömegessé vált, a nyílt szavazást titkos váltotta és 1920 nyarától az egyéni jelöltek helyett pártlistákra lehetett szavazni. Mindez önmagában megváltoztatta volna a választási kampányok jellegét, de az új jogszabályok is az átalakulást segítették. Így megszűnt a választások korábbi „karneváli” jellege, és maguk a szavazási napok nyugodtabbá, csendesebbé váltak. Ugyanakkor ez nem jelentette az egész kampány békésebbé válását: a szélsőjobb oldali csoportok nyilvános (utcai) és félnyilvános helyeken

64 Néma hét – nagy plakátsikálás. *Népszava*, 1939. május 21.

65 H. L.: Kaparj, kurta. *Népszava*, 1939. május 23.

elkövetett atrocitásai végigkísérték az 1920-ban és 1922-ben megtartott három budapesti választást.

Az utcai kampányban a pártok új módszereket is igyekeztek bevetni (például a közterületre vetítést), a fő eszközök azonban a politikai plakátok és a rölapok voltak a korszakban. Az 1922. évi parlamenti választásnál több mint kétmillió plakát került ki a falakra Budapesten, és rölapok milliói „árasztották el” a várost. A nagy „plakátharcot”, a „szinte amerikai arányú” küzdelmet azonban a kampány egészét érintő szigorítás és tekintélyelvű korlátozás követte 1922 után, a bethleni konszolidáció idején. Az új szabályozás betiltotta a képes plakátot és rölapot, továbbá a szövegesek közül is csak az olyan, jel-szavak nélküli, hirdetmény típusú anyagokat engedte, mint a pártgyűlésekre szóló meghívók. A szabályozás célja hivatalosan az volt, hogy meggátolja az „ízléstelen és káros hatású plakátháborút”, de a háttérben valószínűleg ott volt az 1922-es választás tapasztalata, amikor a jobboldali közbeszéd szerint a túlságosan szabad kampányt és annak hatására a választást is a szociáldemokraták nyerték meg Budapesten.

Ez az új szabályozás ahhoz a furcsa helyzethez vezetett, hogy csak a hivatalos kampányidőszakon kívül lehetett, ha nem is kötöttségek nélkül, de legalább igazi politikai plakátokat és rölapokat terjeszteni. Így, ha egy választás megtartása és várható időpontja már korábban közismert volt, mint például a fővárosban 1925-ben és 1930-ban, sor kerülhetett ilyen típusú „plakátharcra” egészen addig, amíg egy hónappal a szavazás időpontja előtt el nem indult a hivatalos, már erősen korlátozott kampány időszaka. Az 1926 és 1939 közötti többi budapesti választás azonban mind előrehozott és bizonyos mértékig meglepetésszerű volt, amikor igazi plakátolásra és rölapozásra nem maradt idő.

Azt, hogy ezeket a szigorú korlátokat mennyire (nem) tartották be a különböző pártok, utólag nehéz megítélni. Egy esetben, az 1939. évi országgyűlési választásnál ugyanakkor a fennmaradt igazságszolgáltatási iratok képet adnak a szociáldemokraták által elkövetett ilyen jellegű választási vétségekről. Ezekből azt látszik, hogy a baloldali ellenzéki párt valószínűleg tudatos jogsértéssel próbálta ellensúlyozni a korábbiaknál is szigorúbb kampánykorlátozásokat és az egyenlőtlen választási küzdelmet.

Források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- IV.1428 Politikai iratok gyűjteménye
VI.1.c Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának iratai,
Főkapitányi napiparancsok
VII.5.c Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai, Büntető perek iratai

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Budapest Gyűjtemény (BGY)

Plakát- és kisnyomtatványtár

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (MNL PML)

- XV.21.a A Párttörténeti Intézet Archívumától visszakapott iratok. Pestvidéki
Királyi Törvényszéken indított büntetőperek iratai

Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)

Plakát- és Kisnyomtatványtár

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

Röpiratgyűjtemény (<http://valasztasiroplap.hu>)

Hivatkozott irodalom

- BAJOMI-LÁZÁR 2017. BAJOMI-LÁZÁR PÉTER: Manipulál-e a média? *Média-kutató*, 18. (2017), 4. sz. 61–79. p.
- CIEGER 2010. CIEGER ANDRÁS: A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon? *Korall*, 11. (2010), 42. sz. 131–150. p.

- CIEGER 2016a. CIEGER ANDRÁS: Karnevál és hadjárat – a dualizmus kori választási kampányok. In: *Parlamenti választási kampányok Magyarországon*. Szerk. FEITL ISTVÁN. Budapest, 2016. Napvilág Kiadó. 35–57. p.
- CIEGER 2016b. CIEGER ANDRÁS: Országgyűlési viták a képviselői illetményekről és hiányzásokról a dualizmus korában. *Múltunk*, 61. (2016), 4. sz. 140–177. p.
- GERGELY 2010. GERGELY JENŐ: Titkos választás és ellenforradalom – 1920. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Szerk. FÖLDES GYÖRGY–HUBAI LÁSZLÓ. Budapest, 2010. Napvilág Kiadó. 46–82. p.
- GERHARD 2011. GERHARD PÉTER: A választás topográfiája. Az 1878-as pesti országgyűlési képviselő-választás korteshadjáratának térhasználata. *Korall*, 12. (2011), 45. sz. 136–161. p.
- IGNÁCZ 2016. IGNÁCZ KÁROLY: Korlátozás és ellenőrzés – választási kampányok a Horthy-korban. In: *Parlamenti választási kampányok Magyarországon*. Szerk. FEITL ISTVÁN. Budapest, 2016. Napvilág Kiadó. 57–76. p.
- IGNÁCZ 2017. IGNÁCZ KÁROLY: A szervezkedés mint „csodatevő hatalom”? – munkásképviselet az első világháború idején. In: *Háborús mindennapok – mindennapok háborúja. Magyarország és a Nagy Háború – ahogy a sajtó látta (1914–1918)*. Szerk. KABA ESZTER. Budapest, 2017. Napvilág Kiadó. 157–186, 187–224. p.
- Z. KARVALICS 2016. Z. KARVALICS LÁSZLÓ: Hányféleképpen olvashatjuk a választási kampányok történetét? In: *Parlamenti választási kampányok Magyarországon*. Szerk. FEITL ISTVÁN. Budapest, 2016. Napvilág Kiadó. 9–17. p.
- RUSZOLY 1980. RUSZOLY JÓZSEF: *Választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948*. Budapest, 1980. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- SÍPOS 2011. SÍPOS BALÁZS: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban*. Budapest, 2011. Argumentum.

